

Notat – Bærekraft og aldersvennlighet

Innspill til arbeidet med ny nasjonal handlingsplan for bærekraftsmålene

Innledning og bakgrunn

Arbeidet for et mer aldersvennlig samfunn er forankret i regjeringens strategi for et aldersvennlig samfunn - "Flere år – flere muligheter" og Meld. St. 15 (2017-2018) Leve hele livet. Nasjonalt program for aldersvennlig Norge et av fem innsatsområder i reformen Leve hele livet og skal bidra til å konkretisere strategien.

Helsedirektoratet er ansvarlig for gjennomføringen av programmet og som fra 2021 ivaretas av Senter for et aldersvennlig Norge i Ålesund. Senteret er en del av Helsedirektoratet. Rådet for et aldersvennlig Norge er utnevnt av regjeringen (2019 – 2021) og skal bidra til gjennomføringen av programmet. Rådet består av representanter for syv ulike organisasjoner og virksomheter og ledes av Trude Drevland.

Alle sektorer har virkemidler for å fremme et aldersvennlig samfunn. Arbeidet med aldersvennlig Norge har et bredt nedslagsfelt og arbeider i hovedsak med oppgaver og aktører utenfor helse- og omsorgstjenesten.

Demografi og bærekraftsmålene

Et aldersvennlig samfunn er basert på de samme prinsippene som gjelder for et bærekraftig samfunn, slik de er beskrevet både i Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging (2019-2023), Folkehelsemeldinga – Gode liv i et trygt samfunn (2018-2019) og i FNs bærekraftsmål.

Vi lever lenger, vi blir flere eldre og er friskere – det er en suksesshistorie og er et av våre viktigste helsemål. Samtidig blir vi færre yrkesaktive nordmenn som står bak hver pensjonist. Dette blir ofte presentert som en trussel mot velferdsstaten og en utfordring for helse- og omsorgstjenestene i kommunene.

Den demografiske endringen med flere eldre, færre yrkesaktive og større forsørgerbyrde er omtalt og beskrevet i de fleste førende dokumenter fra regjering og Storting.

Kommuneproposisjonen 2021 beskriver kommunesektoren som viktig for bærekraftig utvikling. Målet er at norske kommuner fortsatt skal være bærekraftige kommuner med lokalt handlingsrom, som både skal levere gode og likeverdige tjenester, legge til rette for næringsutvikling og samfunnsutvikling, være en lokaldemokratisk arena med reell beslutningsmyndighet og ikke minst ha tilstrekkelig evne til å håndtere klimaforandringer og kriser.¹ Mange kommuner og fylkeskommuner har valgt å bruke bærekraftsmålene som et rammeverk for sitt planarbeid og er godt i gang med å følge opp bærekraftsmålene.

FN har anslått at to tredjedeler av de 169 delmålene bare kan nås gjennom lokal innsats og lokale prioriteringer. Derfor har regjeringen i kommuneproposisjonen gitt en tydelig forventning om at

¹ Prop. 105 S (2019-2021) <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-105-s-20192020/id2701826/>

kommunene og fylkeskommunene legger 2030-agendaen med bærekraftsmålene til grunn for samfunns- og arealplanleggingen.

Når statsråden understreker at alle deler av samfunnet må bidra hvis vi skal lykkes med å nå målene innen 2030, følger vi oppfordringen gjennom å synliggjøre hvordan arbeidet for et aldersvennlig Norge kan bidra til en bærekraftig utvikling. Rådet og programmet håper med det å kunne gi sitt bidrag til arbeidet med handlingsplanen.

Aldersvennlighet og bærekraftig velferdsutvikling

Regjeringen har tatt grep for å utvikle gode og bærekraftige løsninger i omsorgssektoren og tiltak for økt kompetanse og kapasitet i tjenestene. Dette følger bl.a. av Meld. St. 15 (2017 – 2018) Leve hele livet – En kvalitetsreform for eldre ². Målgruppen for reformen er alle eldre over 65 år. Det er en stor og svært mangfoldig aldersgruppe med hensyn til aldersspenn, helse og livssituasjon forøvrig. Ikke på langt nær alle har behov for hjelp eller omsorg. De mange, friske, spreke og aktive eldre representerer en ressurs for samfunnet.

Et av innsatsområdene i reformen handler om et aldersvennlig Norge. Dette arbeidet er viktig for en bærekraftig velferdsutvikling der eldre skal kunne bidra, leve aktive liv og bevare sin selvstendighet så lenge som mulig. Arbeidet berører alle samfunnsområder, markeder, sektorer og befolkningen for øvrig.

FNs bærekraftsmål - i et aldersvennlig perspektiv

Programmet og rådet for et aldersvennlig Norge ønsker å peke på hvordan arbeidet for et aldersvennlig Norge har særlig relevans for noen utvalgte delmål og hvordan det kan bidra til å konkretisere av bærekraftsmålene som er målet for den nye handlingsplanen. Vi ønsker å synliggjøre hvilke av de 169 verdensmålene som eksplisitt har relevans til arbeidet for et mer aldersvennlig Norge og til de særlige oppgavene i det nasjonale programmet som er gitt av regjeringen. Oppgavene i programmet er beskrevet i stortingsmeldingen Leve hele livet.

Delmål

3.8) Oppnå allmenn dekning av helsetjenester, herunder beskyttelse mot økonomisk risiko, og allmenn tilgang til grunnleggende og gode helsetjenester samt trygge, virksomme og nødvendige medisiner og vaksiner av god kvalitet og til en overkommelig pris.

God helse er viktig for at eldre skal kunne holde seg friske og aktive lengst mulig og med det utsette behovet for omfattende hjelp og omsorgstjenester. Arbeidet for et aldersvennlig Norge er tverrsektorielt og forankret innenfor folkehelsearbeidet. De grunnleggende prinsippene i folkehelsearbeidet om å utjevne sosiale helseforskjeller, "helse i alt vi gjør" (Health in All Policies), bærekraftig utvikling, føre-var og medvirkning ligger til grunn for arbeidet for et aldersvennlig samfunn. Delmålet vil ha særlig relevans for dekning og utvikling av gode og likeverdige helse- og omsorgstjenester til eldrebefolkningen uavhengig av bosted og geografi. Programmet skal i sitt arbeid bl.a. rette oppmerksomheten på hva eldre selv kan gjøre for å oppnå en sunn og aktiv aldring.

² Meld. St. 15 (2017-2018) Leve hele livet <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-15-20172018/id2599850/>

Delmål

8.5) Innen 2030 oppnå full og produktiv sysselsetting og anstendig arbeid for alle kvinner og menn, deriblant ungdom og personer med nedsatt funksjonsevne, og oppnå lik lønn for likt arbeid.

I regjeringens strategi for et aldersvennlig samfunn, Flere år – flere muligheter er det et uttrykt mål å øke sysselsettingen blant eldre, ikke minst blant personer rundt 65 år og eldre. Innenfor programmet er dette synliggjort i oppgaven som er kalt Seniorressursen. Her uttrykkes det i stortingsmeldingen at seniorennes ressurser må tas i bruk på ulike måter, bl.a. at kommunene må legge til rette for at egne ansatte kan stå lenge i arbeid og gjennom bruk av seniorbedrifter. Programmet vil etablere et samarbeid med Senter for seniorpolitikk for å støtte og utvikle god seniorpolitikk i arbeidslivet. En god seniorpolitikk bidrar til at flere seniorer både kan og vil fortsette lenger i arbeid.

Programmet arbeider med etablering av en partnerskapsordning der organisasjoner, institusjoner, bedrifter og virksomheter inviteres å slutte seg til for å bli aldersvennlige. For noen aktører kan det å være aldersvennlig bety at de vil utvikle en seniorpolitikk for sin virksomhet som bidrar til at ansatte både kan og vil fortsette lenger i arbeid.

Delmål

9.1) Utvikle pålitelig, bærekraftig og solid infrastruktur av høy kvalitet, herunder regional og grensekryssende infrastruktur, for å støtte økonomisk utvikling og livskvalitet med vekt på overkommelig pris og likeverdig tilgang for alle.

Målet sier at vi må finne potensiale for utvikling og vekst, og se hvordan landene kan utnytte sine ressurser og sin industri mest effektivt. Mulighetene og utfordringene knyttet til en økende andel eldre har lenge stått høyt på den globale agendaen.

I et aldersvennlig Norge må fysiske og sosiale omgivelser, transport, service og tjenestetilbud gjøres mer aldersvennlige. Det handler også om hvor og hvordan eldre skal bo slik at de klarer seg lengst mulig uten omfattende hjelp og bistand. Økt bruk av velferdsteknologi er en av flere faktorer som kan bidra til en bærekraftig omsorgstjeneste i framtida. Utvikling av nye teknologiske og innovative løsninger og tjenester bidrar til å opprettholde selvstendighet og mestring. Se for øvrig under bærekraftsmål 11.

Innenfor partnerskapsordningen ligger det et mulighetsrom for utvikling av nye produkter, løsninger og tjenester som bidrar til en bærekraftig velferdsutvikling, jf. delmål 17.17 .

Delmål

10.2) Innen 2030 sørge for å myndiggjøre alle og fremme deres sosiale, økonomiske og politiske inkludering, uten hensyn til alder, kjønn, funksjonsevne, rase, etnisitet, nasjonal opprinnelse, religion eller økonomisk eller annen status.

10.3) Sikre like muligheter og redusere forskjellsbehandling, blant annet ved å avskaffe diskriminerende lover, politikk og praksis og ved å fremme lovgivning, politikk og tiltak som er egnet til å nå dette målet.

Sosial ulikhet i helse gjør at det er store forskjeller i forventet levealder. I grupper som har lengre utdanning og god økonomi, er levealderen høyere enn i grupper med lavere utdanning og dårligere økonomi. Geografien kan gjøre det lettere eller vanskeligere å bo et sted, arbeidsmarkedet kan gi trygge eller utrygge utsikter, og godt sosialt samhold kan kompensere for dårlige levekår. Det kan være variasjon i tilgangen til velferdstjenester fra kommune til kommune, herunder tilgangen til helsetjenester og eldreomsorg. Distriktskommuner i Norge forventer en stor økning i antall eldre i kommende år.

Selv om Norge har en universell velferdsstat og lover som skal sikre alle like rettigheter, tilgang til ulike velferdstjenester og andre goder, kan en økende eldrebefolkning og urbanisering gi større forskjeller blant eldre i framtiden. Aldringen av befolkningen krever mer kunnskap om sosial ulikhet blant eldre. Hvordan økonomiske ressurser skal fordeles over livet og mellom sosiale grupper vil kreve politisk og etisk oppmerksomhet i takt med aldringen av befolkningen og den stigende knappheten i økonomien.

Delmål

11.1) Innen 2030 sikre allmenn tilgang til tilfredsstillende og trygge boliger og grunnleggende tjenester til en overkommelig pris.

11.2) Innen 2030 sørge for at alle har tilgang til trygge, lett tilgjengelige og bærekraftige transportsystemer til en overkommelig pris, og bedre sikkerheten på veiene, særlig gjennom utbygging av offentlige transportmidler og med særlig vekt på behovene til personer i utsatte situasjoner, kvinner, barn, personer med nedsatt funksjonsevne samt eldre.

11.3) Innen 2030 oppnå en mer inkluderende og bærekraftig urbanisering med mulighet for en integrert og bærekraftig bosettingsplanlegging og –forvaltning som gir medbestemmelse i alle land.

11.7) Innen 2030 sørge for at alle, særlig kvinner og barn, eldre og personer med nedsatt funksjonsevne, har tilgang til trygge, inkluderende og tilgjengelige grøntområder og offentlige rom.

11.a) Støtte positive økonomiske, sosiale og miljømessige forbindelser mellom byområder, omland og spredtbygde områder ved å styrke nasjonale og regionale utviklingsplaner.

Dette bærekraftsmålet er svært relevant for arbeidet med et aldersvennlig samfunn. Selv om urbaniseringen bidrar til at det blir de eldste som blir igjen på bygda, er det utfordringer som må løses både i byene og i mer grigrendte strøk.

I 2010 etablerte Verdens helseorganisasjon (WHO) et verdensomspennende nettverk for aldersvennlig byer og samfunn med en felles visjon om å utvikle steder der det er godt å bli gammel. Norge skal slutte seg til dette nettverket. En av oppgavene i programmet er støtte og koordinering av et nasjonalt nettverk for norske kommuner i samarbeid mellom regjeringen, KS, Rådet for et aldersvennlig Norge og i partnerskap med organisasjonsliv, forskning og næringsliv. Konseptet legger bl.a. vekt på bolig, utendørsområder og bebyggelse, transport, kommunikasjon og informasjon som innsatsområder for et aldersvennlig samfunn.

En bolig som er egnet for alderdommen og som ligger nært service- og tjenestetilbud, vil bidra til økt selvstendighet og uavhengighet. Arealplanlegging er en forutsetning for god by- og tettstedsutvikling med attraktive steder der folk trives. Å ha fokus på aldersvennlig stedsutvikling bidrar til å skape et

samfunn som er godt for alle, både eldre og yngre. Tilpasning av eksisterende boliger og bygging av nye alternative boformer som inkluderer eldre, står sentralt i aldersvennlige satsinger.

Norske Arkitekters Landsforbund (NAL) har på oppdrag fra Helsedirektoratet utarbeidet Håndbok i aldersvennlig stedsutvikling <https://www.arkitektur.no/handbok-i-aldersvennlig-stedsutvikling>. Kursing og implementering av håndboken vil styrke kommunene i arbeidet med en aldersvennlig stedsutvikling.

Sosialt bærekraftig områdeplanlegging må gis økt prioritet, peker forskerne bak den ferske SINTEF-rapporten "Bo hele livet". Det er behov for å jobbe enda bedre med samspillet mellom boliger, næringsliv, kulturtilbud og offentlige tjenester. https://www.sintefbok.no/book/index/1258/bo_hele_livet_nye_bofellesskap_og_nabolag_for_gammel_og_ung

Kommunene må bli bevisst sin rolle som arealplanmyndighet i å tilrettelegge for en bærekraftig bosetting for alle aldersgrupper. Utfordringen for distriktskommuner er at det ikke er velfungerende boligmarked som gjør at f.eks. eldre selv kan skaffe seg en bolig som er egnet for alderdommen om de ønsker å flytte, såkalte «tynne boligmarkeder» som kjennetegnes av liten omsetningsaktivitet, begrenset eller fraværende boligbygging og ensidig boligtilbud. Programmet samarbeider tett med Husbanken som også er representert i Rådet for et aldersvennlig Norge og har også etablert kontakt med samarbeidsprosjektet «Aldersvennlige boliger og bomiljø i distriktene» som Distriktsenteret har sammen med Husbanken. Det er behov for å styrke mindre kommuners plankompetanse og ellers se på hvordan virkemidler og strategier innen boligforsyningspolitikken kan utvikles og styrkes med tanke på egnede boliger for eldre.

Flere peker på behovet for å styrke boligrådgivningen til eldre som ønsker å tilrettelegge for alderdommen. Programmet skal utfordre befolkningen gjennom en kampanje til å planlegge for alderdommen. Kampanjen skal bl.a. gi informasjon og veiledning og gode råd om de viktigste grep for å forberede og sette boligen i stand for alderdommen. Selv om det er en oppfordring til den enkelte boligeier, vil kommunene være tjent med å bygge opp god kompetanse på rådgiving om gode boligløsninger i eldre år. Råd og saklig informasjon må være tilgjengelig slik at den enkelte kan gjøre valg som passer best for den enkelte med hensyn til sin bolig- og livssituasjon, herunder muligheter for støtte til tilrettelegging og tilpasning av eksisterende bolig. Informasjonen om muligheter og støtteordninger som allerede finnes er underkommunisert og det er et underforbruk fra kommunene av tilskudd til tilpasning. Her har kommunene en jobb å gjøre.

Tilgang til attraktive grøntområder og muligheter for nærtur og hverdagsaktiviteter er understreket i regjeringens ferske handlingsplan for fysisk aktivitet. Nær tilgang på grøntområder er særlig viktig for barn, personer med funksjonsnedsettelse, eldre og mennesker som bor i utsatte områder. Gangavstand til daglige gjøremål lokalt bidrar til selvstendighet og livsmestring. Undersøkelser viser at det fra bolig eller oppholdssted ikke bør være lenger enn 200 meter til små grønne områder og 500 meter til større grønne områder, for at områdene skal få funksjon som friluftslivsområde i hverdagen. I planen pekes det bl.a. på at demografiske endringer, urbanisering, klimautfordringer, digitalisering og ny teknologi endrer hvordan vi må tilrettelegge samfunn og omgivelser slik at vi fremmer fysisk aktivitet. Dette er også et viktig innsatsområde i WHO's konsept for aldersvennlig byer og samfunn.

I mer rurale strøk, er transport og transportordninger særlig viktig for eldre innbyggere, men også for personer med funksjonsnedsettelse. Universell utforming ligger til grunn for tanken om likeverdig deltakelse i samfunnet. Den teknologiske utviklingen muliggjør en rekke nye løsninger, fra on-demand-tjenester, samkjøringsløsninger, mobilitetsentra, løsninger for tjenester til folk m.m. Slike løsninger vil kunne gi økt mobilitet til eldre bosatt i mindre sentrale områder. Initiativene må forsterkes og utvikles

slik at eldre blir i stand til å nyttegjøre seg løsningene. Da må de eldre selv i større grad tas med i utformingen av tjenester og løsninger.

SmartBy-initiativer har som mål å forbedre offentlige tjenester og innbyggernes livskvalitet, utnytte felles ressurser optimalt, øke byenes produktivitet, samt å redusere klima- og miljøproblemer i byene. SmartBy-prosjektene innebærer ulike samarbeidskonstellasjoner og tar utgangspunkt i innbyggernes og brukernes behov og involverer disse i utviklingen av løsninger. Her ligger det godt til rette for å bringe inn aldersvennlighetsperspektivet. Stavanger har valgt Helse og velferd som et av fem områder de ønsker å utvikle løsninger for.

En stadig økende digitalisering av tjenester og løsninger, er utfordrende for grupper med lav digital kompetanse. Selv om mange eldre henger godt med i den teknologiske utviklingen, utgjør eldre en betydelig andel av befolkningen som har lav digital kompetanse. Eldre selv peker på behov for bedre brukervennlighet og enklere veiledning i bruk av løsninger og produkter. Økt anvendelse av teknologi f.eks. innenfor velferdstjenester kan øke kvaliteten og redusere kostnadene, men krever grunnleggende digitale ferdigheter. Teknologi kan bidra til økt selvstendighet og samfunnsdeltakelse for eldre, men også til at enkelte kan oppleve å bli satt på siden av samfunnet. Innenfor alle oppgaveområdene til programmet, vil digital deltakelse være et viktig perspektiv i arbeidet.

Myndigheter, næringslivet og sivilsamfunnet må samarbeide for å oppnå bærekraftig utvikling.

Delmål

17.16) Styrke det globale partnerskapet for bærekraftig utvikling, som følges opp av partnerskap mellom flere interessenter med sikte på å mobilisere og dele kunnskap, ekspertise, teknologi og finansielle ressurser for å bidra til at alle land, særlig utviklingslandene, når bærekraftsmålene.

17.17) Stimulere til og fremme velfungerende partnerskap i det offentlige, mellom det offentlige og private og i det sivile samfunn, på grunnlag av partnerskapenes erfaringer og ressursstrategier.

Regjeringens strategi for et aldersvennlig samfunn skal også realiseres på nasjonalt nivå gjennom planprosesser i alle bransjer og sektorer. Det skal derfor inviteres til en partnerskapsordning for institusjoner, organisasjonsliv, utdanning, forskning og næringsliv med sikte på å skape mer aldersvennlige institusjoner og bedrifter. Programmet har ansvar for å etablere ordningen på et nasjonalt nivå. Så langt er det gjort et innledende arbeid med innsikt og analyse. Det er behov for oppmerksomhet og kunnskap knyttet til det å bli en aldersvennlig virksomhet. Økt oppmerksomhet knyttet til den økende aldringen og kunnskap om hva som kan være forretningsmuligheter vil stå sentralt. Dette gir økte markedsmuligheter innenfor det som ofte omtales som sølvøkonomien ("The silver economy"). Vi ser at enkelte bransjer og næringslivsområder er i ferd med å innrette seg mot et slikt økende marked, men det er fremdeles noe prematurt for en stor del av potensielle aktører.